

**Непомнящий А.А.
НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ:**

Рец. на кн.: Зінченко О. В. Державна рада Російської імперії 1906-1916 років.– Харків: Колорит, 2005.– 308 с.

Монографію О.В.Зінченко присвячено актуальній у науковому й практичному плані історичній проблемі – особливостям виникнення, сутності, формуванню особового складу та повноваженням запроваджені на початку 1906 р. верхньої палати народного представництва Російської імперії – Державної ради. Вона є цікавою для потенційних дослідників Півдня України не лише тим, що в неї мабуть вперше реконструйовано діяльність оригінального органу державного управління. На сторінках книги фігурують персонажі безпосередньо пов'язані із історією нашого краю. Так, Олександр Християнович Стевен на протязі майже десятиріччя займав ключове місце в системі місцевого самоврядування Таврійської губернії. Він був засновником Таврійської вченої архівної комісії. Безпосередню участь у вивченні Криму приймали також державні радники Дмитро Іванович Багалій, Олексій Олександрович Бобринський, Олексій Олександрович Шахматов. Маловідомою в справі охорони пам'яток старовини досі залишається діяльність Новоросійського генерал-губернатора Христофора Христофоровича Роопа.

Актуальність виходу книги підкреслюється столітнім ювілеєм як від початку першої російської революції 1905-1907 років, яка змінила державний устрій імперії, так і від запровадження в останній законодавчого двопалатного народного представництва – Державної думи (20 лютого 1906 р.) та Державної ради (24 квітня 1906 р.). До цього необхідно додати потребу перегляду та переоцінки революційних подій в цілому, а також заповнення багатьох білих плям у літописі нашого минулого, оскільки Україна досліджуваної у монографії доби була частиною Російської імперії, а її представники у Державній раді перевищували чверть її обираного складу. Нарешті, порушена авторкою монографії проблема стосується основних стрижнів представницького державотворення, історичний досвід якого необхідно знати в усіх його позитивних та негативних якостях не тільки дослідникам, політичним і державним діячам, партійним функціонерам, але і широкому загалу виборців. Останнє особливо важливе ще й тому, що на сьогодні в Україні з чималими труднощами вирішується питання стосовно запровадження другої палати парламенту.

Перегляд оцінок статусу та діяльності Державної думи, і комплексне незаідеологізоване вивчення статусу та практичного функціонування Державної ради Російської імперії у 1906-1916 роках, можуть сприяти глибшому осмисленню причин того, що запроваджене першою російською революцією законодавче народне представництво у вигляді двох палат виявилось нездатним попередити ні Лютневої революції, ні жовтневого перевороту 1917 р.

Чотири розділи книги логічно простежують різні аспекти російського державотворення. Перший з них знайомить з історією монархічних дорадчих рад, з основними етапами їх розвитку. У ньому розглядаються історичні попередники Державної ради Російської імперії 1801-1905 років, її устрій, повноваження та діловодство, здійснюється спроба з'ясувати причини та об'єктивну необхідність виникнення законодавчої монархічної державної установи. У другому розділі порушуються три питання: перетворення в системі російського самодержавства; устрій та формування особового складу Державної ради та Номерні департаменти, Особливі присутствія та Державна канцелярія Державної ради. Досліджуються умови та обставини оновлення державного устрою та законодавства, особливості устрою та комплектування особового складу верхньої палати, впливу революційної ситуації та історичних традицій на сутність та характер запровадженого народного представництва, перш за все, – верхньої палати. У третьому розділі розглядаються питання законодавчої ініціативи Державної ради, виявляються масштаби, межі, сутність її повноважень стосовно формування державного бюджету, а також нагляду за законністю дій виконавчої влади з управління державою. В останньому розділі характеризуються права та обов'язки державних радників, визначається сутність та роль комісії Державної ради, поняття сесії в оновленому російському законодавстві, а також висвітлюється порядок розгляду справ та особливості діловодства. Ця структура дала можливість комплексно дослідити порушену проблему.

Авторка вважає, що оновлена у квітні 1906 р. Державна рада складалася з двох рівних частин: обраних і призначуваних монархом радників. Перші представляли лише багаті верстви населення і обиралися на підставі високого матеріального, освітнього, релігійного цензу, цензу осілості і таке інше. Другу частину складали високі сановні урядовці з великим управлінським досвідом та засвідченою відданістю монархові. За допомогою цієї палати царський уряд сподівався гальмувати та позбавляти радикальності законодавчу діяльність «народної» палати – Державної думи, що їй добре вдавалося. В цілому ж, особливо у порівнянні з нижньою палатою, Державна рада залишалася, умовно кажучи, у політичному затінку. Можливо саме тому ця палата не притягувала до себе дослідницького ока ні до 1917 року, ні радянської доби.

Дослідження побудовано на використанні різноманітних джерел, які розподіляються умовно на дві частини. Першу з них складають матеріали, на підставі яких висвітлюються виникнення, сутність та найважливіші напрямки діяльності історичних попередників законодавчої Державної ради 1906-1916 років: Боярської думи, Обраної ради Івана IV, Ближньої канцелярії, Кабінету його імператорської величності та Сенату Петра I, Верховної таємної ради Катерини I та Петра II, Кабінету Анни Іоанівни, Конференції Єлизавети Петрівни, Ради Петра III, Катерини II та Павла Петровича, Неодмінної ради та Державної ради Олександра I. Це були літописи – Лаврентіївський, Іпатіївський, Никонівський, другий Воскресенський, перший, другий та третій Новгородські, перший та другий Псковські, «Руська Правда», іменні укази, приговори, інструкції, доповіді, найвищі резолюції, повідомлення, регламенти, маніфести, штати, накази та запровадження вказаних установ, багатотомні публікації їхніх архівів, твори М.М.Сперанського і таке інше. Іншу частину джерел складають царські рескрипти, маніфести, укази, петиції земців та виступи їхніх представників, положення про вибори до Державної ради та Державної думи, конституції різних зарубіж-

них держав, Основні державні закони Російської імперії, ухвалені у позапаламентському, надзвичайному порядку законодавчі акти, бюджетні правила, накази палат народного представництва Росії та інших країн, спогоди державних та громадсько-політичних діячів, теоретичні праці російських та зарубіжних вчених - правознавців, матеріали публіцистики, преси тощо.

Аналіз названих джерел дозволив О.В.Зінченко дійти обґрунтованих і висновків з властивою їм науковою новизною. Виникнення й функціонування монархічних дорадчих органів та установ, починаючи з розкладу первіснообщинного ладу, є відомим і властивим усім часам та народам об'єктивним явищем, що знаходилося у процесі безперервного розвитку. У Росії це явище еволюціонувало від ранньофеодальної Боярської думи до запровадженої у 1801 - 1810 рр. Державної ради, яку у 1906 р. було перетворено на законодавчу Державну раду.

Через недостатню інтенсивність революційного натиску революційних народних мас на систему абсолютизму запроваджене у 1906 р. у Російській імперії законодавче народне представництво виявилось обмеженим у своїх повноваженнях. Це обмеження стосувалось устрою Державної ради, формування її особового складу, повноважень обраних радників, що перетворило її на "охоронну" палату.

Обмеженими перш за все виявились повноваження усього складу Державної ради – обраних і призначуваних радників, які полягали у законодавчій ініціативі, бюджетних правах та праві нагляду за законністю дій уряду. Дуже стисло висловлюючись, законодавчу ініціативу Державної ради закон перетворив на почин міністрів, тобто призначуваної монархом влади, бюджетні повноваження палати фактично розповсюджувались лише на половину бюджету, а нагляд за законністю дій підпорядкованого лише монархові уряду зводився нанівець занадто широкими повноваженнями останнього.

Поряд з зазначеними обмеженнями дослідниця доходить вмотивованих висновків і про те, що у статусі та діяльності Державної ради мали місце і позитивні моменти. Це, зокрема, роль і умови діяльності постійних і тимчасових комісій палати, умови розгляду Радою справ та діловодства, а також видавничі діяльність.

Разом з тим, на наш погляд, дослідженню О.В.Зінченко властиві і певні недоліки, які полягають у тому, що вона зачепила не всі пов'язані з Державною радою проблеми. Так, було б доречно: хоча б коротко охарактеризувати законодавчу діяльність Державної ради у цілому, визначити загальні результати цієї діяльності протягом 1906-1916 років; визначити ухвалені за ініціативою Державної ради законопроекти; визначити відхилені Державною радою законопроекти та пропозиції; розподілити усі ці ухвали та постанови за сутністю, політичним та соціально-економічним, культурним змістом; зачепити питання фракційного розподілу та політичної орієнтації різних груп державних радників.

Усе це, на наш погляд, надало б дослідженню більш аспектного і вагомішого змісту та досконалішої структурності монографії. А тому сподіваємося, що такі наші побажання авторка врахує і втілить в життя у своїх наступних дослідженнях порушеної нею багатопланою історичною проблемою.

Не зважаючи на означені недоліки, які є скоріше побажаннями, маємо підстави констатувати, що монографія О.В.Зінченко складає закінчене самостійне дослідження важливої і актуальної у науковому, політичному і практичному плані і комплексно невивченої історичної проблеми, яке викликало значний інтерес у наукових колах. Праця складає частковий внесок у звільнене від тиску теорії класової боротьби висвітлення досить важливої події в історії Російської імперії новітнього часу – запровадження та функціонування Державної ради – верхньої палати законодавчого народного представництва. Матеріали монографії можуть бути використані викладачами середніх і вищих навчальних закладів у курсах всесвітньої історії, історії Російської імперії XIX – початку XX ст., істориками держави і права, іншими викладачами, студентами, державними та громадсько-політичними діячами.